

РЕЦЕНЗИЯ

за научната продукция и учебно-преподавателската дейност
на доц. д-р Снежина Любозарова Димитрова, единствена
участничка в конкурса за професор по професионално направление
2.1. Филология (Фонетика и фонология, английски език), обявен
СУ в ДВ, бр. 30 от 15.04.2022.

Рецензент: проф., дфн Стефана Петрова Димитрова

Документацията по конкурса е в пълна изправност и изцяло отговаря на изискванията на ЗНСНЗ.

Доц. д-р Снежина Любозарова Димитрова се представя достойно за участие в конкурса общо с петнадесет публикации: две книги – хабилитационен монографичен труд *Prosody in L.2. Bulgarian-Accented English* (2022, 174 стр.) и публикувана след допълнителна доработка дисертация *In Search of Speech Rhythm (in Bulgarian in comparison with English)* – (2022, 210 стр.); две студии в съавторство и 12 статии, част от които в съавторство. В по-нататъшното изложение ще бъде обърнато основно внимание на тази част от продукцията на доц. Димитрова. Но тъй като обликът на един професор е свързан с цялостното му участие в научния живот, солидната научна продукция на кандидатката от периода преди обявяването на конкурса не бива да бъде подмината без внимание.

Трудовата дейност на доц. Димитрова е свързана със Софийския университет от 1991 г. Тя преминава всички стъпала на научно-преподавателското си израстване в Катедрата по англицистика и американистика като асистент, старши асистент и главен асистент, а през 2007 г. се хабилитира като доцент. Нейната успешна преподавателска работа е подплатена със сериозна научна продукция, обхващаща общо три монографии, авторство на шест глави в книги, четири студии, тридесет статии, четири рецензии, авторско участие в две учебни пособия, редактиране на един сборник, разработка на три статии под печат, активно

участие и ръководство на редица международни и катедрени проекти и др. В научните среди е известно активното присъствие на доц. Димитрова като докладчик в наши и международни научни конференции, заслужава внимание и съставителската ѝ дейност. Всичко това лежи в основата на високия авторитет, с който тя се ползва у нас и в чужбина и доказателство за който са всички цитирания и рецензии на трудовете ѝ, систематизирано представени в документацията според научните издания, в които се появяват (реферирани и индексирани в световно известни бази данни с научна информация, монографии и колективни томове с научно рецензиране и нереферирани издания с научно рецензиране). Кандидатката се изявява успешно както като самостоятелен автор, така и като съавтор в колективни трудове, което свидетелства за трудно постижимото умение за работа в екип във всяка интелектуална област. Към нейните ангажменти спада научното ръководство на двама магистранти и трима докторанти, четене на редица теоретични курсове и водене на практически занятия и т.н. Веднага трябва да отбележа широкия диапазон на преподавателската работа на Снежина Димитрова. Тя води различни дисциплини на студенти от всички курсове, в това число шест курса за бакалаври и участва в магистърската програма „Език и култура“.

Основната поанта в научните интереси на кандидатката са фонетиката и фонологията и по-общо казано всичко свързано с прозодичните характеристики на английския език. В изследванията ѝ често фигурира и българският език, който е представен в различно качество – като *tertium comparationis* за съпоставка с чуждия език, като фон на доминиращия чуждоезиков анализ и като основен обект на наблюдение, към изследването на който се прилагат както наши домашни подходи, така и модели на чужди автори, създадени на англоезична база.

В монографията *Prosody in L2. Bulgarian-Accented English* ролята и мястото на прозодията (и особено на интонацията) в интерпретацията на няколко съвременни теории за чуждоезиково обучение се подлага на сериозен критичен анализ. Задълбочено се осмисля теорията на И. Менен, опираща се на автосегментно-метричния модел за описание на интонацията. Подчертава се важното разграничаване на фонологичното представяне и фонетичната реализация, което служи в частност за

прогнозиране на евентуално преодоляване на потенциалните трудности при усвояване на английския език от българи. Извършена е сериозна изследователска дейност за очертаване на приликите между английския и българския език в областта на техните тонални инвентари, тонални фонотактични възможности и на асоциацията мелодия – текст. Наред със споменатите прилики се изясняват и разликите във фонетичната реализация на интонационните акценти, което се определя като потенциален източник на проблеми, свързани с родноезиков трансфер, в резултат на който българският английски става равен и монотонен. В студията *Bulgarian Tones and Break Indices: a system for intonational annotation* е разработена система, опираща се на две прозодични единици – интонационна фраза и междинна фраза, пет интонационни акцента, два фразови акцента и три гранични тона, както и на техните комбинации в някои комуникативни типове изкази. Така разработена, системата е удобна за аотиране на интонацията на българския език. При запознаването с разсъжденията на доц. Димитрова открих за себе си известно съзвучие с търсенията на някои немскоезични автори компаративисти, съпоставящи прозодичната организация на Hochdeutsche с тази на редица славянски езици, предимно руски и полски. Имам предвид преди всичко монографиите на проф. Вернер Лефелт (W.Lehfeldt. *Akzent und Betonung im Russischen* и *Einführung in die morphologische Konzeption der slavischen Akzentologie*). Позволявам си да посъветвам кандидатката при случай да се запознае с тези изследвания, защото в тях интересуващите я явления са изследвани от един друг ракурс на наблюдение. В тях например не се среща понятието прозодична дума, което е нова единица в прозодичната йерархия на българския език, въведена от доц. Димитрова. Особено високо ценя този момент, защото винаги съм била убедена, че терминологичният код е заявка за принадлежност към школа и колкото е по-прецизиран, толкова по-голяма е обяснителната сила на трудовете, в които се използва. Снежина Димитрова използва (без да го терминологиза официално) и понятието словоредни комбинации, което намирам за извънредно полезно в общия контекст на работите ѝ, защото тя умело го обвързва с отчитането на интонационните акценти с цел изработване на оригинални стратегии за сигнализиране на информационната езикова структура. Това

последователно обвързване на супрасегментните релации със съдържателната структура на езика е характерно за цялото творчество на кандидатката. Когато навремето Луи Йелмслев обяви, че планът на съдържанието и планът на изразяването в езика не са изоморфни, се появи цяла кохорта лингвисти, които напълно съзнателно и категорично разкъсаха тези две същности. Това създаде много непреодолими трудности в езиковата дескрипция независимо от методиката и операционалните принципи на работа. Снежина Димитрова за щастие не се е поддала на това настроение и е избегнала редица евентуални непълноти в трактовката на наблюдаваните обекти, които биха могли да възникнат в рамките на подобно фрагментарно описание. Тук още веднъж искам да подчертая важността на факта, че в рецензираното творчество словоредът заема наистина полагащото му се място. В статията *Прозодични характеристики на изреченията с комуникативно маркиран и комуникативно немаркиран словоред* интересът към информационната изреченска структура се реализира чрез въвеждането на маркери, като за такива се приемат пренуклеарните и нуклеарните акценти. Навсякъде кандидатката отбелязва много прецизно и честно всички използвани модели и схеми на други автори, например модела на Менен при изследването на ритъма в английски и български (в хабилитационния монографичен труд), многокомпонентния модел на Дауър за анализ на ритъма в българската реч (в монографията, разработена на базата на дисертационния ѝ труд), модела на Стийдмън, в който предложените от Пражкия лингвистичен кръжец конституенти на информационната изреченска структура тема и рема са обвързани с категориите фон и фокус. Изхождайки от споменатия по-горе интерес на кандидатката към плана на езиковото съдържание, намирам за много сполучлив избора на последния модел, тъй като понятията фон и фокус се използват много успешно и плодотворно във всички съвременни семантично-прагматични концепции. Установените от доц. Димитрова различия в реализацията на темата-фон, от една страна, и ремата-фокус, от друга, с помощта на тонални акценти се свързва с наблюдение върху сложния процес деакцентуване. По съвсем разбираеми причини дълги години учените обръщаха по-голямо внимание на „очевидното“, наричано в славяноезичната литература акцентуване и преакцентуване. Но както в семантиката почти не се изследваше процесът

десемантизация, така и във фонетиката се подминаваше само с отделни забележки (при това главно с практическа насоченост) деакцентуването. Тук ми се иска да напомня едно предупреждение на проф. Владимир Звегинцев: „Невидимото е също така важно, както и видимото“. Ако си позволим една по-свободна аналогия, бихме могли да кажем, че деакцентуването в прозодичната област е съпоставимо с нулевата морфема в морфологията.

С присъщата ѝ скромност Снежина Димитрова никъде не прави декларации на тема обвързаност на работите ѝ за супрасегментното равнище на езика с неговите прагматични аспекти. Но едно по-внимателно вглеждане в трудовете ѝ недвусмислено показва и свидетелства, че в случая се разглежда научната продукция на един наистина съвременен езиковед – не само темпорално ситуиран, но съвременен и по стил, и по метод на работа. Така в изследването *Speaker age effects on prosodic patterns in Bulgarian* се разглежда прозодичната вариативност в езика на българите от различни възрастови групи. Тук понятието възраст, превърнато от съвременната концептология в мерна единица, е използвано много сполучливо за разкриване на разликите в употребата на пренуклеарните възходящи тонове с висок таргет в ударената и следударената сричка. И макар че авторката отбелязва само анализа на тоналните репертоари и честотата на употребата в зависимост от възрастовите особености на говорещите, тя всъщност е взела под внимание и други техни биотични характеристики, като специално наблюдава по-възрастните и по-младите говорителки. Там тя се докосва до един колкото неразработен, толкова и древен въпрос за мъжкия и женския диалект в човешкия език. Древен, защото наблюдения над него са фиксирани още в шумерската граматика (4000 г. пр. Хр.), неразработен, защото неговите набелязани в началото на ХХ в. от Мери Хаас особености, проявяващи се най-отчетливо в луизианските езици яна и коасати, до ден днешен не са системно показани на различните езикови равнища в нито един от най-добре описаните съвременни живи езици. В най-добрия случай до известна степен удовлетворителни са фрагментарните фиксации на лексикално равнище.

Вече споменах творческото използване на чужди изследователски модели. Бих искала само да добавя, че те обикновено са разширени и снабдени с известни допълнения и, разбира се, са илюстрирани с български езиков материал. Така моделът на Дауър дава възможност за осъществяването на едно пилотно изследване на явлениято, наречено *stress clash* – т.е., на толерантността към разположени едно до друго ударения, която, както се оказва, е по-висока в рамките на употребата на нашия език от носители.

Друг момент, който непременно трябва да бъде отбелязан, е свързан с подчертаното внимание на авторката към явленията междуезикова и родноезикова интерференция. Този въпрос интересува отдавна и нас, славистите от различни страни, и намери обширна експликация в материалите от многогодишните периодични международни конференции по езикова интерференция с център Велико Търново. Погледът на една англицистка, носителка на българския език и успешно работеща освен с английски и с други езици (в съавторство с техни носители), напр. с немски (вж. напр. *Prosodic characteristics of Bulgarian-accented German*), се намира в комплементарно отношение с трактовките на различни учени от славистичните кръгове и без съмнение е източник на идеи за разработки „от другата страна“, от друг ракурс на наблюдение. Интересен е изводът, до който г-жа Димитрова стига в тази зона: „По отношение на лингвистичните мерки ...в чуждия език българите реализират по-голямата част от лингвистично релевантните таргети по начин, който е много подобен на съответните реализации в техния майчин език“. Този извод е интересен, защото при говорене на всички (или почти на всички) славянски езици българите най-много се отклоняват от начина, по който реализират лингвистично релевантните таргети в родния си език. В случая се наблюдава така нареченото прозодично претоварване, което се определя от много слависти като „накъдрен“ говор – един абсолютен антипод на равния, монотонен български английски. Във връзка с това може да се разсъждава за едно по-нататъшно психолингвистично изследване, свързано с реализацията на лингвистично релевантните таргети в зависимост от общата нагласа на говорещите по отношение на конкретния изучаван чужд език. В същото време има, разбира се, и общи моменти в говоренето на различни чужди езици. Сред тях на първо място стои

забавената скорост на артикулацията, която не зависи пряко от генетичното родство между родния и чуждия език.

Особено място в научното творчество на кандидатката заемат наблюденията над прозодичната интерференция в речта на една от групите билингви – говорителите на български и джудезмо. Установява се, че те използват еднотипни интонационни акценти и гранични тонове и в двата езика и се различават от българските монолингви само по честотата на употреба на някои пренуклеарни интонационни акценти в определени позиции, поддаващи се напълно на наблюдение и изчисление. Аз виждам споменатите наблюдения на г-жа Димитрова в потока на едно наше широкообхватно езиковедско направление, основите на което бяха заложили от проф. Иван Кънчев – изследовател на речепроизводството и речеупотребата на българските евреи, чийто майчин език е ладино.

Преподаването на английски език е дело на целия живот на доц. Снежина Димитрова. Затова е логично, че тя му е посветила толкова много статии, студии, учебници и учебни пособия (вж. №№ 1,2,5,6,8,9,10,13,15 и др. в общия списък на публикациите). За преподавателите по английски език биха били полезни и всички други нейни трудове, защото въпреки по-строгата си теоретична насоченост те обогатяват занимаващия се с преподаване с ония важни знания, които наричаме фониви. Те може да не бъдат съобщавани директно в аудиторията, но винаги играят важна роля в усъвършенстването на методиката на преподаване и в тематичната организация на учебния процес. Като един от най-важните моменти тук определям прогнозирането на потенциалните трудности при изучаване на английски език от българи. Предвидени са дори индивидуалните трудности, свързани с дистанционното обучение в извънредни ситуации. Разбира се, погледът на кандидатката е насочен преди всичко към прозодичното равнище на изучавания език. Но тук ми се иска да добавя нещо, което за повечето лингвисти би могло да се подразбира от само себе си. Равнищата на езика са разграничени като факт на теорията. А в реалната езикова употреба те са преплетени и взаимно си влияят и се преливат едно в друго. В школата на Ерик Ленеберг се приема твърдението, че прозодичните характеристики на езика и особено ударението са в известен смисъл филтър за диагностициране и на

морфологичните, и на синтактичните факти. Това е в областта на теорията. А в реалните речеви актове доброто им владение улеснява илокутивните процеси и като цяло подпомага успешната перлокуция. И обратното – невладението на прозодията често, а всъщност почти винаги, води до семантично непълноценни речеви актове, наричани комуникативни несполуки, т.е. до анулиране на перлокутивната цел.

Научната продукция на г-жа Димитрова е изработена старателно, прецизно, в добре издържан научен стил и на двата езика. Някак нелепо ми се струва да се правят по нея „забележки“ в традиционния смисъл на думата. Авторката е лингвист, с когото може да се разговаря и да се обсъждат варианти за разширяване и по-нататъшна разработка на някои от поставените теми. Отделни виждания по този въпрос съм се постарала да изкажа в предшестващото изложение.

Както се полага според Правилника на СУ, Кандидатката е приложила справка за научните приноси в трудовете си. Данните в нея напълно съответстват на направеното в рецензираната продукция. Бих казала, че и там Снежина Димитрова е проявила изключителна скромност и би могла да покаже още не малко свои оригинални, новаторски подходи и виждания. Няма да повтарям съдържанието на справката, но държа да отбележа само някои моменти, които са ми направили силно впечатление в процеса на четене на предоставените ми публикации. Към тях се отнася постановката на въпроса за разглеждане на ритъма не само като времеви феномен, а като много по-сложно явление, за описанието на което са предложени основни понятия – сричка и стъпка, изохрония в продукцията и перцепцията, изтъкнатост, ударение и акцент. Задълбочено са изследвани такива същности, като прозодичната конвергенция и различните стратегии за символизиране на информационната структура на изказа. Теоретичните постановки са успешно съгласувани с експерименталните изследвания на стойността на честотата на основния тон, на времетраенето и броя на интонационните фрази, паузите, ударените и неударените срички при говоренето на английски от българи, достигнали до ниво напреднали.

Заключение: Всичко изложено дотук ми дава основание убедено да твърдя, че доц. д-р Снежина Любозарова Димитрова напълно заслужава

да ѝ бъде присъдено званието Професор по професионално направление
2.1. Филология (Фонетика и фонология, английски език).

20.07.2022.

Подпис:

(Проф., дфн Стефана Петрова Димитрова)